

УДК 336

Топішко Н.П.

*старший викладач кафедри економічної теорії
Національного університету «Острозька академія»*

**До теоретичних засад СЗН: категорія відчуження як глибинна
ознака соціально-економічних відносин сучасного суспільства**

Постановка проблеми. Система соціального захисту населення (СЗН) є важливою складовою сучасних моделей соціально-економічного розвитку. Принципи, форми і механізми СЗН покликані сприяти вирішенню і пом'якшенню суперечностей в процесі суспільного відтворення. Особливо важливу роль система СЗН має відігравати у вирішенні комплексу складних проблем пов'язаних із наявністю феномену відчуження, тим більше в умовах його посилення на нинішньому етапі розвитку. Саме у **відчуженні** в концентрованому вигляді проявляються глибинні суперечності між індивідом як суб'єктом соціально-економічних відносин і суспільством. Це породжує потребу в системі соціальної підтримки. Ступінь відчуження розглядається як міра реалізації соціальної відповідальності суб'єктів економічних відносин

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти СЗН активно розробляються представниками різних економічних шкіл. Усі вони в тій чи іншій мірі надають значення питанням привласнення і розподілу доходів, державного контролю над системою СЗН, проблемам соціальної справедливості. Ця проблематика притаманна дослідженням Г. Спенсера, П. Таунсенда, Г. Роуза, С. Раунтри, В. Ойкену та ін. Значним доробком у розробку проблематики СЗН стали праці українських вчених: Н. Болотіної, Н. Борецької, Т. Заяць, Е. Лібанової, В. Мандибури та ін.

До недосліджених аспектів проблематики СЗН належить відсутність наукових розробок, в яких розкривався б його взаємозв'язок з **відчуженням**. У сучасній економічній літературі відсутня навіть постановка питання в такій площині, а тим більше глибокі й комплексні дослідження. Глибинні трансформації соціально-економічних відносин, загострення суперечностей в сучасному суспільстві актуалізують цю проблематику.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності поглиблення понятійного апарату проблематики «соціальний захист населення» на основі введення до неї категорії «**відчуження**». Зокрема, з'ясування впливу динаміки процесів, що характеризують відчуження, на розподіл соціальної відповідальності за умови життєдіяльності; міру його врахування і можливості запобігання нарощуванню в процесі реалізації соціальної політики держави та удосконалення системи СЗН.

Виклад основного матеріалу. Проблему відчуження можна розглядати в соціальній, політичній, ідеологічній, економічній площині. З філософських підходів відчуження характеризується як неспівпадіння діяльності людини з її результатами [1, с. 3]. Відчуження має суб'єктивний та об'єктивний аспекти. Найбільш широко воно досліджується з позицій психології (відчуження людини від зовнішнього світу, відчуття ізольованості від інших людей); політики (незадоволеність діями влади); права (перехід прав від одного суб'єкта до іншого); соціальної психології (характеристика конфліктних міжособистісних відносин, зумовлених порушенням змісту спільної діяльності, втратою відчуття солідарності).

Економічне трактування поняття «відчуження» є суперечливим і неоднозначним. Воно має історичний і логічний аспект, різні причини формування і форми прояву. Останні стосуються ключових підсистем соціально-економічних відносин (власності та розподілу суспільного продукту, перш за все необхідного) і лежать в основі вирішення виробничих та соціальних проблем. У найбільш загальному вигляді відчуження визначається як категорія, що «характеризує процес і результативність діяльності людей, трудових та інших колективів на основі переважно зовнішніх, нерідко примусових спонукань, а не глибинних внутрішніх мотивів і переконань» [2, с. 329]. При її тлумаченні часто дотримуються марксистських підходів як найбільш адекватних умовам формування ринкової економіки на постсоціалістичних просторах. К.Маркс характеризував відчуження як втрату сенсу існування робітника внаслідок

перетворення робочої сили на товар, що продається за заробітну плату. Продукт праці переходить до капіталіста (власника засобів виробництва) і стає чужим. Він виокремлював чотири види відчуження: від процесу праці, від продукту праці, від своєї власної сутності й людей один від одного [3]. Західно-європейська соціал-демократія, не заперечуючи існування відчуження в сучасних суспільствах, його зменшення пов'язує з еволюцією відносин власності та розподілу суспільного продукту.

В умовах сьогодення єдине розуміння категорії «відчуження» відсутнє і залежить від позицій науковців. У більшості економічних досліджень (незалежно від глибини і широти аналізу процесу ринкового реформування та його наслідків) цієї проблематики або уникають, або розглядають частково, дотично до основної тематики [4]. Це пояснюється складністю трансформацій, неоднозначністю їх впливу на суспільство. Висловлюється думка, що в процесі ринкових реформ відбулося суттєве посилення тенденцій до відчуження, а не їх послаблення [2, с. 330].

Стосовно СЗН категорія «відчуження» ще не отримала належної уваги і застосування з боку вчених. Проте, на наш погляд, вона має важливе значення для розкриття сутності СЗН як системи суспільної солідарності, яка функціонує на основі розподілу соціальної відповідальності стосовно умов життєдіяльності між державою, бізнесом та особою.

Суспільне буття людини за своєю природою є ризиковим. Об'єктивною формою існування оточуючого світу є непередбаченість (невизначеність) як наслідок його складності та динамічності зміни зовнішніх і внутрішніх умов функціонування соціально-економічної системи. До соціальних ризиків відносять втрату постійного джерела доходу в разі безробіття; непрацездатності внаслідок хвороби, нещасного випадку, старості, вагітності, необхідності догляду за дітьми; смерті годувальника тощо. Зазначені ризики є масовими, виникають внаслідок певних подій, які відомі й мають постійний, передбачуваний характер. Соціальні ризики як події, які мають вірогідний характер, можуть зумовлювати і посилювати психологічні та економічні

аспекти відчуження.

Соціальні ризики, як правило, мало залежать від поведінки окремої особи і визначаються, переважно, соціальними та економічними умовами. Економічна свобода призводить до надто нерівномірного розподілу національного багатства і концентрації доходів у невеликій частині населення. Хоча економічна нерівність є похідною від соціальної, проте вона є проявом останньої. Тому важливим у соціальній політиці держави є визначення підходів до вирішення проблеми співвідношення соціальної справедливості щодо соціальної підтримки населення через перерозподіл суспільного продукту та економічної доцільності соціальних програм.

Розв'язання суперечності соціальної справедливості та ефективності виробництва представники класичної школи віддавали ринку як саморегулюючому механізму, який не потребує втручання держави. СЗН не вважали функцією її відповідальності, а проблему відчуження розглядали як природну. Соціальну підтримку нужденних зводили до доброчинності добродіїв, церкви, громадських організацій. Бідність (як соціально-економічний прояв відчуження) вважалася наслідком недостатньої турботи і відповідальності за свій добробут, сприймалася як природний мотиваційний рушій соціально-економічної системи.

Маржиналізм визнає необхідність СЗН як природного права особи, але тільки на засадах обмеженого втручання держави у цю сферу з метою регулювання суперечності між багатством і бідністю. СЗН будується на засадах контролю держави за рівнем життя населення не нижче за встановлені соціальні стандарти (певні граничні величини). Забезпечення бідним такого стандарту життя здійснюється через політику компенсаційних виплат, регулювання доходів громадян на основі перерозподілу коштів від багатих до бідних, що зменшує відчуження останніх в суспільстві.

З позицій інституціоналізму, державна соціальна допомога повинна надаватися тим, хто її особливо потребує, а решта населення мусить самостійно забезпечувати себе. В іншому випадку соціальна підтримка

порушує принцип економічної свободи і породжує соціальне утриманство. Представники інституціоналізму вважали бідність не проблемою низьких доходів, а проблемою непрацюючих, небажання інтенсивно працювати.

Регулюючи рівень цін, зарплату, зайнятість, кількісні та якісні параметри середніх і мінімальних соціальних стандартів, держава пом'якшує соціальну напругу, проте розвиток економіки не стимулюється. Тому завданням уряду є створення рівних можливостей у сфері освіти, професійної підготовки, умов для реалізації здібностей.

Висновки. Необґрунтоване посилення соціальної нерівності, поширення і поглиблення бідності, обмеження доступу громадян до користування соціальними благами внаслідок їх переводу до платних послуг із високими цінами, є наслідком недостатньої врегульованості соціально-економічних процесів та обраної концепції соціального розвитку, наростання відчуженості в суспільстві. Соціальну політику можна розглядати як відповідальність всіх суб'єктів суспільних відносин щодо використання громадських ресурсів і зменшення відчуження в суспільстві.

Література:

1. Клюенков О.И. Феномен отчуждения человека как опыт его существования / О.И.Клюенков // Автореферат дис. на уч. ст. к. филос. наук. – Архангельск, 2007. – 23 с.
2. Топішко І.І. Наростання відчуження як загроза соціальній стабільності в Україні / І.І.Топішко // Фінансова система України: Зб. наук. праць. Серія «Економіка». - Випуск 17. - Острог: НУ «Острозька академія», 2011. - С. 329-335.
3. <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
4. Богиня Д.П. Відчуження праці в системі чинників розвитку трудового менталітету / Д.П.Богиня // Український соціум. – 2002. - № 1. - С.122-133.
5. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми / Н.П.Борецька – Донецьк: Янтра, 2001. – 351 с.